

ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ПІДСУДНИХ В УМОВАХ ТРИМАННЯ У СКЛЯНИХ «БОКСАХ» В СУДАХ

СМУШАК Діана Романівна - студентка магістратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID:0000-0001-8506-4385

УДК 341.231.145

DOI 10.32782/EP.2021.2.26

В данной статье рассматривается проблемный вопрос относительно условий держания подсудимых в «стеклянных боксах» в зале судебного заседания, собственно соответствие такого держания статьи 3 Конвенции о защите прав и основополагающих свобод человека (далее - ЕКПЛ), который закрепляет запрет истязания или других видов нечеловеческого или такого, которое унижает достоинство, поведение или наказание. Была предоставлена характеристика металлических «клеток» и стеклянных «боксов» и установлено, отвечает ли держание у них правам человека относительно обеспечения непрерывного общения подсудимого со своим защитником. Проанализированы ключевые решения ЕСПЛ, в которых было установлено, - какое держание в «боксе» имеет унижительный характер. Были приведены условия, при которых держание лиц в «боксах» не является нарушением конвенционных положений. При этом, подчеркнута позитивная сторона направления Украины относительно выполнения - рекомендаций ЕСПЛ с целью недопущения нарушений прав человека относительно условий держания в зале суда.

Ключевые слова: запрет пыток и других видов бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания, содержания подсудимых, «стеклянные боксы», решения и позиции ЕСПЧ.

Постановка проблеми

На національному рівні – у ст. 3 Конституції України [13] закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. У свою чергу, на міжнародно-правовому рівні – у ст. 1 Загальної декларації прав людини визначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах [9]. Україна, ратифікувавши 17.07.1997 р. Конвенцію про захист основоположних прав та свобод людини (далі – Конвенцію), взяла на себе зобов'язання забезпечувати права, гарантовані положеннями Конвенції, проте на практиці нерідко держава порушує права своїх громадян. Зокрема, тримання підсудних під час судового засідання в металевих «клітках» визнавалося ЕСПЛ, зокрема, у рішеннях «Свинаренко та Сляднєв проти Росії», «Валюжєвич проти Росії», «Іващенко проти України» та в інших, порушення статті 3 Конвенції – нелюдським, таким, що принижує гідність, поводженням. На сьогодні ці клітки поступово замінюються «скляними боксами», проте питання, чи не є вони порушенням права, гарантованого Конвенцією на заборону катування, залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В Україні на сьогодні питання щодо утримання підсудних у «скляних клітках» є не досить дослідженим. Деякі науковці роблять спроби аналізувати цю проблематику, серед них: Червяцова А.О., Попелюшко В.О., Півень А.В., проте все ж вагому роль віді-

грає саме практика ЄСПЛ щодо цього питання.

Постановка завдання

Головним завданням роботи є вирішення питання щодо того, чи є тримання підсудних у «скляних боксах» порушенням їхніх прав, а саме: чи є нелюдським, таким, що принижує гідність, поведженням крізь призму аналізу практики ЄСПЛ щодо цього.

Виклад основного матеріалу

Ст. 3 Конвенції регламентує, що «жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поведження чи покарання» [12].

Заборона катувань чи інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, виступає правом і, одночасно, гарантією таких невід'ємних прав людини, якими є право на життя, свободу та особисту недоторканість, право на повагу честі й гідності. Враховуючи значення ст. 3 Конвенції для забезпечення нормального існування особистості та суспільства, ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що ця стаття охороняє одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства (рішення у справі «Лабіта проти Італії»), що ця норма має загальне міжнародне визнання, адже вона знайшла своє відображення і в універсальному міжнародно-правовому акті – у ст.5 Загальної декларації прав людини. ЄСПЛ зазначає, що заборона катувань є «абсолютною, незалежно від попередньої поведінки потерпілого» (рішення у справі «Сьорінг проти Сполученого Королівства») [4], і що «потреби слідства не можуть вести до обмеження захисту фізичного стану людини» [6].

До прийняття нового Кримінально-процесуального Кодексу 12.04.2012 р. місця для тримання підсудних у залі судового засідання обладнувалися стаціонарними металевими огороженнями, які відокремлювали їх від складу суду та осіб, які присутні у залі судових засідань. Проте, – такий порядок не узгоджувався з вимогами Загальної декларації прав людини, яку

Україна ратифікувала у 1977 році, власне ст.5 закріплює: «ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поведження і покарання» [9], Конвенцією, а також із правовими позиціями, викладених у низці рішень ЄСПЛ.

ЄСПЛ неодноразово розглядав заяви громадян різних країн, які вважали, що їх тримання у місці, обгородженому металевими прутами, з перекриттям із дроту, тобто у металевих « клітках» під час розгляду їх справи національними судами – є порушенням їхніх прав. Наприклад, в одній із ключових справ щодо такого тримання підсудних – «Свинаренко та Сляднєв проти Росії» від 17.07.2014 р., – Суд, розглядаючи питання щодо використання «металевої клітки» у залах судових засідань у державах-членах Ради Європи, встановив: «Тримання людини в металевій клітці під час судового процесу само по собі є образою людської гідності в порушення статті 3, враховуючи об'єктивно принизливу природу такого поведження, яка є несумісною із стандартами цивілізованої поведінки, що є провідною ознакою демократичного суспільства». Суд також у цьому рішенні вказав на те, що «металеві клітки» використовуються як стандартний захід безпеки стосовно підозрюваних або обвинувачених, які постають перед судом під час знаходження під вартою, у деяких державах-членах Ради Європи, таких як Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна. Деякі інші держави використовують «клітки» у цілях безпеки за певних обставин або в спеціальних судах. Наприклад, у Суді з тяжких злочинів в Албанії обвинувачений може бути поміщений на лаву, що оточена металевими дротами. У Сербії є одна зала судових засідань – у районній (центральної) в'язниці м. Белград – що є додатковою залю Верховного Суду в Белграді, де лаву підсудних оточена металевими дротами та куленепробивним склом. У Франції деякі суди використовують скляні «огороження», які в поодиноких випадках зміцнюються металевими тросами та використовуються відповідно до рішення головуючого судді суду. У Латвії, хоча невелика кількість

судів усе ще має металеві клітки, ця практика зникає. В Італії металеві клітки, які були встановлені в 1980-х роках для судових процесів над обвинуваченими у членстві в мафії чи терористичних групах, більше не використовуються» [5].

У рішенні «Іващенко проти України», яке було винесено 10 вересня 2020 року суд також зауважив на тому, що «тримання підсудних, навіть тих, щодо яких не було ухвалено обвинувальний вирок, у металевих клітках під час судових засідань вбачається стандартною процедурою в Україні» [2]. У цій справі ЄСПЛ посилався на рішення «Корбан проти України» від 4 липня 2019 року, у якому Суд раніше встановив порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з триманням Заявника у «металевій клітці під час судових засідань. Під час застосування цього заходу не було враховано наявності чи відсутності реальних ризиків для безпеки тих, хто знаходився в приміщенні, а також його об'єктивно принижуючий характер (з огляду на висвітлення процесу у національних і міжнародних ЗМІ)» [3].

Тому з метою відповідності норм щодо умов перебування підсудних у залі судового засідання в новий Кримінально-процесуальний кодекс були внесені положення, зокрема, згідно із п. 2 ст. 21 Перехідних положень зазначено: «у місячний строк з дня опублікування цього Кодексу внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із цим Кодексом, у тому числі з метою забезпечення фінансування: заміни у судах загальної юрисдикції металевих загороджень, які відокремлюють підсудних від складу суду і присутніх громадян, на загородження із скла чи органічного скла» [14]. Проте варто зазначити про те, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 11 листопада 2015 року за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінально-процесуального кодексу України судами м. Києва протягом 2014-2015 рр. зробив такі висновки: «Однак за відсутності фінансування вказана норма залишається невиконаною». Зокрема, дані

моніторингу щодо умов перебування підозрюваних у місці проведення засідання (без урахування проведення відеоконференції) у відсотковому відношенні наступні: у металевій клітці – 48,8 %; без будь-яких обмежень за столом сторони захисту – 30,1%; без будь-яких обмежень у залі з публікою – 8,9 %; на лаві чи стільці без кайданків, але під наглядом конвою – 8,3 %. Наведені спостереження моніторів підтвердили, що ситуація в судах щодо перебування підсудних у металевих клітках абсолютно не змінилась. А отже, можна прогнозувати, що ще досить тривалий час Європейський суд з прав людини змушений буде констатувати порушення Україною статті 3 Конвенції. Тому Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Державній судовій адміністрації України, Державній пенітенціарній службі України слід вжити заходів щодо приведення нормативних актів у відповідність з КПК України щодо умов перебування підозрюваного, обвинуваченого під час судового розгляду, у тому числі в частині забезпечення фінансування заміни в судах загальної юрисдикції металевих загороджень, які відокремлюють підсудних від складу суду і присутніх громадян, на загородження зі скла чи органічного скла [15].

Більше того, із заміною «металевих кліток» на скляні огороження, так звані «скляні бокси», виникло питання щодо їх відповідності правам людини, закріплених у Конвенції, оскільки вони досить обмежують здатність безперервного спілкування обвинуваченого із своїх адвокатом через те, що комунікація здійснюється тільки через значно малі отвори, кількість яких обмежена, у той час як у «скляному боксі» одночасно можуть перебувати декілька підсудних. Також тримання людей у таких боксах, навіть якщо й вони скляні, може вважатися порушенням статті 3 Конвенції [10]. Варто додати й про те, що 8 січня 2020 року громадянин Старовойт Віталій Петрович звернувся до Президента України з електронною петицією через спеціальний розділ веб-сайту Офіційного інтернет-представництва Президента України з таким змістом: «Щодо заборони поміщення під-

озрюваних, обвинувачених (підсудних) або засуджених у захисні кабінети в залах судових засідань, а також використовувати інші конструкції (загородження зі спеціального захисного скла, металеві загородження, тощо), які перешкоджають зазначеним особам брати ефективну участь у розгляді їх справи та конфіденційному спілкуванню з адвокатом (захисником), з метою отримання професійної правничої допомоги» [8]. Проте ця петиція була підтримана тільки 50-ма голосам, що є недостатньою для того, щоб Президент розглянув її, тому вона так і залишилася без опрацювання.

Щодо аналізу практики ЄСПЛ щодо розміщення підсудних у скляних клітках – можна навести приклад рішення «Ярослав Белоусов проти Росії» від 4 жовтня 2016 року, у якій Суд зазначив, що «розміщення підсудних за скляними перегородками або в скляних кабінах саме по собі не виключає елементу приниження, достатнього для досягнення мінімального рівня жорстокості, як у випадку з металевими клітками. Цей рівень може бути досягнутий, однак, якщо враховувати обставини в цілому, призведе до їх страждання або труднощів, інтенсивність яких перевищує неминучий рівень страждань, властивий триманню під вартою». У той час як перебування заявника в переповненій скляній кабіні уже становить порушення ст.3 конвенції [7]. Ще одним прикладом можна навести справу «Гущін та Гаскаров проти Росії» від 25 лютого 2020 року, у якій Судом проголошено наступне: «Щодо заяви другого заявника про те, що розміщення у скляній кабіні спричинило йому труднощі у спілкуванні із своїм захисником – це може розглядатися як елемент, що сприяє його занепокоєнню та стражданню, але не досягає мінімального рівня жорстокості, щоб було порушення статті 3 Конвенції» [1].

Головною проблемою в Україні все ж виступає те, що не всі суди забезпечені скляними огорожами в залах судового засідання, більше того навіть у п.4 Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних) зазначено: «Дозволити використання стаціонарних металевих загороджень у за-

лах судових засідань місць для тримання обвинувачених (підсудних), засуджених до повної їх заміни загородженням зі скла чи органічного скла» [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень

Заміна металевих кліток на скляні викликає дискусії стосовно того, чи дійсно перебування підсудних у них не буде принижувати їх честь та гідність, з одного боку – виникають труднощі із спілкуванням з адвокатом, відчуття, ніби людина уже за ґратами ще до винесення вироку, проте з іншого – все ж з цілях безпеки в деяких категоріях злочинів потрібно обвинувачених ізолювати від учасників судового процесу. ЄСПЛ у своїх рішеннях дійшов до висновку, що тримання осіб у скляних камерах не буде порушенням статті 3 Конвенції за умови: якщо буде достатньо місця в цих камерах, а також тільки у випадках, якщо особа взята під варту і цього вимагають міри безпеки.

Тому у цій роботі схиляємось до висновків ЄСПЛ щодо скляних камер, а саме допустимості їх використання у випадках, коли існує загроза їх небезпечної для інших поведінки, і те, що Україна все ж замінює «металеві клітки» на «скляні бокси» свідчить про те, що ми рухаємось у правильному напрямку, беручи до уваги рекомендації, висловлені у рішеннях ЄСПЛ. Проте через брак фінансування процес заміни камер є повільним, і не всі суди ними забезпечені, що означає, що до повної заміни усіх металевих кліток – до ЄСПЛ будуть скаржитися на порушення статті 3 Конвенції щодо тримання в металевих камерах у залі судових засідань.

Література

1. Case of Gushchin and Gaskarov v. Russia ((Application no. 22581/15 and 28251/15): Judgment European Court of Human Rights, 25 February 2020. HUDOC/ European Court of Human Rights. URL: <https://laweuro.com/?p=10391>
2. Case of Ivashchenko v. Ukraine ((Application no. 760/03): Judgment European Court of Human Rights, 26 July

2012. HUDOC / European Court of Human Rights. URL:[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-112481%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-112481%22]})

3. Case of Korban v. Ukraine((Application no. 26744/16): Judgment European Court of Human Rights, 4 July 2019. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20KORBAN%20v.%20UKRAINE%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-194188%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20KORBAN%20v.%20UKRAINE%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-194188%22]})

4. Case of Soering v. The United Kingdom((Application no. 14038/88): Judgment European Court of Human Rights, 7 July 1989. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20SOERING%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20SOERING%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57619%22]})

5. Case of Svinarenko and Slyadney v. Russia ((Application no. 32541/08 and 43441/08): Judgment European Court of Human Rights, 17 July 2014. HUDOC / European Court of Human Rights. URL:[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20SVINARENKO%20AND%20SLYADNEV%20v.%20RUSSIA%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-145817%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20SVINARENKO%20AND%20SLYADNEV%20v.%20RUSSIA%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-145817%22]})

6. Case of Tomasi v. France ((Application no. 12580/87): Judgment European Court of Human Rights, 27 August 1992. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22TOMASI%20v.%20FRANCE%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57796%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22TOMASI%20v.%20FRANCE%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57796%22]})

7. Case of Yaroslav Belousov v. Ukraine ((Application no 2653/13 and 60980/14): Judgment European Court of Human Rights, 4 October 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL:[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20YAROSLAV%20BELOUSOV%20v.%20RUSSIA%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-166937%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20YAROSLAV%20BELOUSOV%20v.%20RUSSIA%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-166937%22]})

[OF%20YAROSLAV%20BELOUSOV%20v.%20RUSSIA%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-166937%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20YAROSLAV%20BELOUSOV%20v.%20RUSSIA%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-166937%22]})

8. Електронні петиції : Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. URL: <https://petition.president.gov.ua/help>

9. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948-№ 995_015 [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

10. Ініціатива «модельні суди»: рекомендації щодо впровадження [Електронний ресурс] URL: <https://www.slideshare.net/pravotv/ss-174176305>

11. Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів [Текст] [затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 р. №613/785/5/30/29/67/68] // Офіційний вісник України.– 2015. – № 49. – С. 107. – Ст. 1589.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. 2010. № 10.- С. 215–233;

13. Конституція України, прийнята Верхов. Радою України 28.06.1996 р., №254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – №30. Ст.141.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – № 11–12. – № 13. – Ст. 88 (зі змінами і доповненнями).

15. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва – К.: «Арт-Дизайн», 2015. – 132 с.

АНОТАЦІЯ

У цій статті розглядається проблемне питання щодо умов тримання підсудних у «скляних боксах» в залі судового засідання, власне відповідність такого тримання статті 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (далі – ЄКПЛ), що закріплює заборону катування чи інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Було надано характеристику металевих «кліток» та скляних «боксів» та встановлено чи відповідає тримання у них правам людини щодо забезпечення безперервного спілкування підсудного із своїх захисником. Проаналізовано ключові рішення ЄСПЛ, у яких було встановлено, – яке тримання в «боксі» має принизливий характер. Було наведено умови, за яких тримання осіб у «боксах» не є порушенням конвенційних положень. При цьому, підкреслено позитивний бік напрямку України щодо виконання – рекомендацій ЄСПЛ з метою недопущення порушень прав людини щодо умов тримання в залі суду.

Ключові слова: заборона катування чи інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, тримання підсудних, «скляні бокси», рішення та позиції ЄСПЛ.

SUMMARY

This article deals with the problematic issue of the conditions of detention of defendants in «glass boxes» in the courtroom and the compliance of such detention with Article 3 of the European Convention on Human Rights, which enshrines the prohibition of cruel, inhuman or degrading treatment, guilt or punishment. Characteristics of metal «cells» and glass «boxes» were given and it was established whether the detention in them meets the rights of people to ensure continuous communication of the defendant with his/her captor. A review of the key decisions of the European Court of Human Rights found that «box» is not justified in cases where there are serious risks to the safety of people participating in court proceedings and where alternative measures are insufficient. Provisions were made under which the detention of persons in «boxes» would not be in breach of the Convention. At the same time, the positive side of Ukraine's approach to the implementation of the European Court of Human Rights recommendations in order to prevent violations of people's rights regarding the conditions of detention in the courtroom was confirmed.

Keywords: prohibition of torture or other types of inhuman or degrading, handling or punishment, «glass boxes», conditions of detention, decisions and positions of the European Court of Human Rights.